

Matti Peltosta kiinnostaa kaikki se, mikä historiassa on näkyväksi tehdyn tai esille nostetun takana. Hänen uusimman teoksensa nimi *Matala katse* viittaa siihen, että se, mikä on takana, on myös alhaalla.

Miten siis tutkia ”alhaista” ja kirjoittaa sitä kautta historiaa? Miten päästä kiinni arkeen ennen ja nyt?

Esseekokoelma jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa (Arkisen ja alhaisen historiasta) Peltonen esittelee hyödyllisesti mentaliteettien historian tutkimuksen vaiheita sekä sen lähestymistapoja, metodeja ja aineistoja.

Empiiriset esimerkit kirjan toisessa osassa (Lukemisen mieli) sekä Peltosen omat suomalaisaineistoihin perustuvat erittelyt kirjan kolmannessa osassa (Suomalaisia katseita) osoittavat havainnollisesti, minkälaisia lisä tai täsmennyksiä ”matala katse” historian, yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimukseen tuo.

Peltosen jaottelun mukaan mentaliteettien historian kehitys on laajentanut historian tutkimuksen kohdetta siten, että lähdemateriaali on monipuolistunut, tutkimuksen kohdejoukko on laajentunut sosiaalisesti ja tutkimuksen aikakäsitys on syventynyt.

Mentaliteettien tutkimuksen historian Peltonen jakaa kolmeen vaiheeseen.

Ennen toista maailmansotaa tehdyn kulttuurihistoriallisen

tutkimuksen lähteinä olivat pääasiassa eliittikulttuurin tuotteet.

Toisen maailmansodan jälkeen nosti päätään väestöteellinen mentaliteettien tutkimus. Se on ollut kiinnostunut lukutaidosta, koulutuksesta, taudeista, epidemioista, kuolemasta, lapsuudesta, nuoruudesta, perheestä ja seksuaalisuudesta.

1970-luvulta lähtien harjoitettu antropologinen mentaliteettien historian tutkimus on kohdistunut kulttuuriin.

Matalan katseen toiseen osaan sisältyy havainnollisia esimerkkejä mentaliteettien historian tutkimuksen mahdollisuuksista tavoittaa pienessä suurta. Tunnettuja mentaliteettitutkimuksia on Carlo Ginzburgin mainio kuvaus 1500-luvulla eläneestä pohjoisitalialaisesta mylläristä.

Ginzburg löysi mylläri Menocchion tutkiessaan inkvisition pöytäkirjoja. Pöytäkirjoista kävi ilmi, että Menocchio oli varsin lukenut mies. Niinpä inkvisitio oli myös kysellyt häneltä, mitä hän oli oppinut kirjoista.

Menocchion kertomukset kirjoista Ginzburg rinnasti tekstien virallisiin tai omiin tulkintoihinsa. Ginzburgin mielestä Menocchion tulkinnat kertoivat tutkijalle kertojan ”takana” olevasta vanhasta suullisen kansanperinteen maailmankuvasta.

Ginzburgin esittämiä tulkin-

toja on kuitenkin arvosteltu siitä, että hän on käsittänyt kansankulttuurin liian autonomiseksi.

Kulttuurien vuorovaikutus onkin teema, jota Peltonen tarkastelee esseissään monipuolisesti. Peltonen viittaa Roger Chartieriin, jonka mielestä ”korkeakulttuuri” tai ”kansankulttuuri” eivät ole autonomisia ja jähmeitä kenttiä, vaan ne vaikuttavat toisiinsa ja muuttuvat jatkuvasti.

Chartier on arvostellut kuvia, joissa sanotaan, että virallinen kulttuuri on tukahduttanut luovan moniarvoisen ja vapaan kansankulttuurin ensiksi keskiajalla (katolinen kirkko), sitten 1800-luvulla (kansakoulu ja koulupakko) ja jälleen toisen maailmansodan jälkeen (ylikansallinen massakulttuuri). Miten näiden kuvasten viljelijät selittävät kansankulttuurien sitkeän elinvoimaisuuden, josta muut tutkimukset kertovat?

Kun mentaliteettien historian tutkimus on kiinnostunut kulttuurin suodatusprosessista, se itse asiassa puhuu paljolti samasta kuin ns. reseptiotutkimus, jota viime vuosikymmenillä on kehitelty sekä kirjallisuudentutkimuksessa että sosiologisessa kulttuurintutkimuksessa. Kaunokirjallisuuden reseptiotutkimus esimerkiksi korostaa kulttuurisen vuorovaikutuksen dialogista luonnetta.

Esimerkkinä väestötieteelli-

sesti suuntautuneesta mentaliteettien historian tutkimuksesta voitaneen pitää Peltosen kirjaan sisältyvää kuvausta suullisen ja kirjallisen kulttuurin suhteista sekä lukutaidon kehityksestä Euroopassa. Sekundäärilähteiden, muiden muassa R. A. Houstonin teoksen *Literacy in Early Modern Europe* ja Harvey J. Graffin teoksen *The Legacies of Literacy*, avulla kerrotaan, kuinka luku- ja kirjoitustaito yleistyi Länsi-Euroopassa jo 1600- ja 1700-luvulla. Miehet, kaupunkilaiset ja protestantit, erityisesti kalvinistit, olivat lukutaitoisempia kuin naiset, maalaiset ja katoliset.

Eurooppalaisten lukutaidon kehityksessä oli jännittäviä eroja. Yleensä eurooppalaiset oppivat lukemaan koulussa, mutta pohjoismaalaisista tuli lukutaitoisia pappien avulla. Peltosen selitys on, että näin tapahtui Pohjoismaissa sen vuoksi, että ”lukutaidon opettaminen oli papiston projekti, jolla se pystyi osoittamaan tarpeellisuutensa valtiovallalle”.

Sosiologit, minä muiden mukana, ovat usein puhuneet yhtenäisestä suomalaisesta kulttuurista, joka nojaa talonpoikaiseen taustaan. Peltosen mielestä talonpoikaistausta ei kuitenkaan ole yhtenäinen, sillä talonpoikaiston eri kerrosten välillä oli suuria kulttuurisia eroja. Nykykulttuuria ei siten pidä selittää menneellä yhtenäisyydellä.

Nykykulttuuria ei liioin sovi yhdistää mihinkään taustoihin ilman, että analysoidaan menneen ja nykyisen välillä olevia

prosesseja. Tähän huomautukseen on täysi syy yhtyä.

Peltosen esseet opettavat monin osuin esimerkein, mitä matalan katseen tutkimus voi etsiä ja tavoitella, jotta historia ja myös oma aika tulisivat kuvatuiksi muidenkin kuin suurmiesten ja vaikuttajanaisten tavoitteiden ja tekojen kautta.

Ajatuksia herättävästi Peltosen pohtii myös sitä, miten tutkija voi onnistua nostamaan esiin ”unohdettujen ja vähävikisten ihmisten tunteet ja aatteet”.

Tutkimustapoja ja tekniikoita käsitellessään hän valaisee muun muassa Carlo Ginzburgin johtolankaparadigman ongelmia sekä problematisoi Marcel Proustin tahdottoman muistin käsitteen käyttöä mentaliteettien historian tutkimuksessa.

Kuten tunnettua, Proust tarkoitti tahdottomalla muistilla sellaisen tapahtuman mieleenpalauttamista, jota subjekti ei ole tapahtumahetkellä kokenut elämykseksi. Tahdottoman muistin voivat aktivoida jotkut vähäpätöiset, mutta merkittävät asiat.

Peltonen siteeraa Proustin Kadonnutta aikaa etsimässä -teosta: ”Mutta kun menneistä ajoista ei enää ole jäljellä mitään ihmisten kuoltua, esineiden tuhouduttua, elävät pitkään yksin haju ja maku, muita hauraammat mutta elinvoimaisemmat, aineettomat, sitkeämmät, uskollisemmat, ja ne elävät kuin sielut, muistavat, odottavat, toivovat kaiken muun raunioilla, kannattavat murtumatta, melkein olematto-

mana hiukkasena muiston valtavaa rakennelmaa.”

Peltonen käy tärkeää keskustelua kysyessään, kuka voi ”lukea sitä mitä koskaan ei ole kirjoitettu” ja kenen tekstiä hän silloin oikeastaan lukee. Voiko romaanikirjailijan tekniikka olla sama kuin historiantutkijan tekniikka?

***

Matti Peltosen *Matala katse* on herätteinen ja tervetullut johdatus kentille, joilla sekä historian että nykykulttuurin ja arkielämän tutkijat ovat omien tieteenalojensa eväin alkaneet liikkua.

Lukijan iloa lisää, että Peltosen, johdonmukainen kun on, toteuttaa kirjansa katsetta kirjoittamalla yleistajuisesti, saannotavastaan tinkimättä.

Suomessa yhteiskuntatieteelliset esseet ovat toistaiseksi harvinaisia. *Matala katse* osoittaa edeltäjänsä (Viinapäistä kolerakauhuun, 1988) tavoin, että Matti Peltonen kuuluu siihen suomalaisten esseistien vähälukuiseen joukkoon, joka osaa ja haluaa jakaa yhteiskuntatieteellistä oppineisuuttaan nautittavassa muodossa muille.

KATARINA ESKOLA

**MATTI PELTONEN
MATALA KATSE
KIRJOITUKSIA
MENTALITEETTIEHISTORIASTA
HANKI & JÄÄ 1992
163 s.**